

OBSAH

EDITORIÁL

POPELKOVÁ, Katarína • 311

ŠTÚDIE

POPELKOVÁ, Katarína: K otázke dynamiky sociálnych funkcií mestského sviatku: oberačkové slávnosti • 313

NÁDASKÁ, Katarína: Mariánske náboženské púte ako jeden z významných pilierov ľudovej religiozity • 335

MATERIÁLY

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana: Stučková slávnosť v dynamike vývinu od 30. rokov 20. storočia 363

VRZGULOVÁ, Monika: Spomínanie na holokaust. Pamätný deň obetí holokaustu a rasového násillia (9. 9.) • 382

ESEJ

SALNER, Peter: Kto zachránil ľudský život, zachránil celý svet? • 399

SPRÁVY

HLŔŠKOVÁ, Hana: Prof. PhDr. Bohuslav Beneš, DrSc. nás opustil (* 20. 10. 1927 Brno, † 23. 7. 2014 Modřice) • 412

ELSCHEK, Oskár: Tibor Szabó (1936 – 2014) – fotograf a dokumentarista slovenskej ľudovej kultúry • 413

KLEPÁČOVÁ, Nora: Stanislav Dúžek a jeho podiel na projekte Ľudové tance slovenských regiónov (K 80. narodeninám PhDr. Stanislava Dúžeka, CSc.) • 418

HLŔŠKOVÁ, Hana, PODOLINSKÁ, Tatiana: K životnému jubileu PhDr. Zory Vanovičovej – nevšedného a vzácného človeka • 422

ZAJONC, Juraj: NESAT XII (21. – 24. máj 2014, Hallstatt) • 424

BERANSKÁ, Veronika: Konferencie *Rethinking Anthropologies in Central Europe for Global Imaginaries* (26. – 27. máj 2014, Praha) • 425

VRZGULOVÁ, Monika: Workshop a konferencia

Jews and Gentiles in East Central Europe/ Židia a nežidia vo východnej a strednej Európe (26. 5. – 30. 5. – workshop, 31. 5. – 1. 6. – konferencia) • 427

GRAUZELOVÁ, Táňa: Konferencia *Experimenty v teréne a etnografia: metodologické prístupy* (16. – 17. jún 2014, Bratislava) • 429

BENŽA, Mojmír: Tancovala by som, bosá som...: Z histórie ľudovej obuvi na Slovensku (Galéria ÚĽUV-u, Bratislava, 15. 5. – 13. 9. 2014) • 431

FERKLOVÁ, Daša: Nová elektronická encyklopédia na internete – Ľudový odev na Slovensku • 433

JÁGEROVÁ, Margita: Pastierska a ovčiarska tematika v Obecnom múzeu v Nových Sadoch • 434

POTANČOK, Vladimír: Cena Romipen pre PhDr. Arneho Manna, CSc. • 436

RECENZIE

Encyklopédia Beliana, 7. zväzok (Peter SLAVKOVSKÝ) • 437

Jiří Langer a kol.: Beskydy. Stavby a život v nich, Beskydy. Zdroj práce a obživy, Beskydy. Dny všední i sváteční (Ján BOTÍK) • 440

Orest Zilynskyj: Ukrajinské ľudové balady východného Slovenska (Nadežda VARCHOLOVÁ) • 442

Narodenie a rané detstvo v kultúrno-historickej a etnologickej perspektíve: Zita Deáky: „Jó kisfiúk és leánykák“. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon (Magda BOTÍKOVÁ, Katarína PEKAŘOVÁ) • 445

Janina Hajduk-Nijakowska (Ed.): Praktykowanie tradycji w społeczeństwach posttradycyjnych (Vojtech BAGÍN) • 450

Jana Nosková, Jana Čermáková (Eds.): „Měla jsem moc krásné dětství“. Vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. – 40. letech 20. století / „Ich hatte eine sehr schöne Kindheit.“ Erinnerungen von Brünnern Deutschen an ihre Kindheit und Ju-

gend in den 1920er – 1940er Jahren (Lubica VOLANSKÁ) • 453
 Michal Pavlásek, Jana Nosková (Eds.): Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu (Helena TUŽINSKÁ) • 456
 Miloslav Bahna: Migrácia zo Slovenska po vstupe

do Európskej únie (Zuzana SEKERÁKOVÁ BÚRIKOVÁ) • 458
 Peter Žeňuch, Jelena S. Uzeňova, Katarína Žeňuchová (Eds.): Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach (Marina HRIB) • 461

CONTENTS

EDITORIAL

POPELKOVÁ, Katarína • 311

ARTICLES

POPELKOVÁ, Katarína: On the Dynamics of the Social Functions of an Urban Feast: Grape Harvest Festival • 313
 NÁDASKÁ, Katarína: Marian Religious Pilgrimages as an Important Pillar of Folk Religiousness • 335

RESEARCH REPORTS

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana: Graduation Ceremony in the Dynamics of Development since the 1930s • 363
 VRZGULOVÁ, Monika: Remembering the Holocaust. Holocaust Memorial Day in Slovakia (9. 9.) • 382

ESSAY

SALNER, Peter: Did the One Who Saved a Life Save the Entire World? • 399

NEWS

HLŮŠKOVÁ, Hana: Prof. PhDr. Bohuslav Beneš, DrSc. Has Left Us (* 20. 10. 1927 Brno, † 23. 7. 2014 Modřice) • 412
 ELSCHKE, Oskár: Tibor Szabó (1936 – 2014) – Photographer and Documentarian of Slovak Folk Culture • 413
 KLEPÁČOVÁ, Nora: Stanislav Dúžek and His Participation in the Project The Folk Dances of Slovak Regions (on the occasion of the 80th birthday of PhDr. Stanislav Dúžek, CSc.) • 418
 HLŮŠKOVÁ, Hana, PODOLINSKÁ, Tatiana: On the Jubilee of PhDr. Zora Vanovičová – an Exceptional and Precious Person • 422
 ZAJONC, Juraj: NESAT XII (21 – 24 May 2014, Hallstatt) • 424
 BERANSKÁ, Veronika: Conference *Rethinking Anthropologies in Central Europe for Global Imaginaries* (26 – 27 May 2014, Prague) • 425
 VRZGULOVÁ, Monika: Workshop and Conference *Jews and Gentiles in East Central Europe* (26 – 30 May – workshop, 31 May – 01 June – conference, Prague) • 427
 GRAUZELOVÁ, Táňa: Conference *Field Experiments and Ethnography: Methodological Approaches* (16 – 17 June 2014, Bratislava) • 429

BENŽA, Mojmir: Tancovala by som, bosá som...: From the History of Folk Footwear in Slovakia (15 May – 13 September 2014, ULUV Gallery, Bratislava) • 431
 FERKLOVÁ, Daša: The New Electronic Encyclopaedia on the Internet – Folk Costumes in Slovakia • 433
 JÁGEROVÁ, Margita: Shepherd topics in the Municipal Museum in Nové Sady • 434
 POTANČOK, Vladimír: Romipen Prize for PhDr. Arne Mann, CSC. • 435

BOOK REVIEWS/REVIEW ESSAYS

Encyklopédia Beliana, 7. zväzok (Peter SLAVKOVSKÝ) • 437
 Jiří Langer a kol.: Beskydy. Stavby a život v nich, Beskydy. Zdroj práce a obživy, Beskydy. Dny všední i sváteční (Ján BOTÍK) • 440
 Orest Zilynskij: Ukrajinské ľudové balady východného Slovenska (Nadežda VARCHOLOVÁ) • 442
 Birth and Early Childhood from a Cultural, Historic and Ethnological Perspective: Zita Deáky: „Jó kisfiúk és leánykák“. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon (Magda BOTÍKOVÁ, Katarína PEKAŘOVÁ) • 445
 Janina Hajduk-Nijakowska (Ed.): Praktykowanie tradycji w społeczeństwach posttradycyjnych (Vojtech BAGÍN) • 450
 Jana Nosková, Jana Čermáková (Eds.): „Měla jsem moc krásné dětství“. Vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20.–40. letech 20. století / „Ich hatte eine sehr schöne Kindheit.“ Erinnerungen von Brünnener Deutschen an ihre Kindheit und Jugend in den 1920er–1940er Jahren (Lubica VOLANSKÁ) • 453
 Michal Pavlásek, Jana Nosková (Eds.): Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu (Helena TUŽINSKÁ) • 456
 Miloslav Bahna: Migrácia zo Slovenska po vstupe do Európskej únie (Zuzana SEKERÁKOVÁ BÚRIKOVÁ) • 459
 Peter Žeňuch, Jelena S. Uzeňova, Katarína Žeňuchová (Eds.): Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach (Marina HRIB) • 461

K OTÁZKE DYNAMIKY SOCIÁLNYCH FUNKCIÍ
MESTSKÉHO SVIATKU: OBERAČKOVÉ SLÁVNOSTI**KATARÍNA POPELKOVÁ**

PhDr. Katarína Popelková, CSc., Ústav etnológie SAV v Bratislave, Klemensova 19, 813 64, Bratislava, e-mail: katarina.popelkova@savba.sk

On the basis of empirical materials from the research of a Small-Carpathian grape harvest festival studied as an urban feast, the study explores how this festival is established within the local and regional culture and what are its social functions. This public festival is organised by the self-governments of urban centres of the Small-Carpathian wine-growing region in Slovakia.

The analysed material is based on the activities related to the organisation, content and forms of the grape harvest feast in the Town of Pezinok. The ethnological study of the social facts framing the origins of this feast, the analysis of the structure of the content and its changes under the influence of local and supra-local events, and the mapping of the circumstances under which this feast has been preserved until today focus, through an analysis of the various contexts of this festival, on learning about its current social function. At the horizontal and vertical levels, the dynamics of this function is given by a combination of the characteristics linked to terms such as: custom – ritual – political manifestation – trade – entertainment. From the point of view of methodology, the study is based on the social science concept of invented tradition and the theory of ritualisation.

Key words: wine-growing town, invented tradition, ritualisation, grape harvest festival, urban feast, Slovakia

Kľúčové slová: vinohradnícke mesto, vynájdená tradícia, ritualizácia, obaračková slávnosť, mestský sviatok, Slovensko

ÚVOD

V celoročnom rytme života mesta Pezinok na juhozápadnom Slovensku má pevné miesto septembrové podujatie s názvom vinobranie, ktoré bolo po prvý raz zorganizované v roku 1934. Ide o viacdnňovú verejnú festivitu termínovo spojenú s časom zberu úrody vo viniciach a tematizovanú viacstoročnou lokálnou a regionálnou kontinuitou pestovania hrozna, výroby a predaja vína. Dnes tvoria kostru štruktúry vinobrania, ktoré sa v dopravne uzavretom centre mesta koná od piatka (niektoré sprievodné po-

dujatia už od stredy) do nedele, každoročne opakované body programu tematizované vinohradníctvom a minulosťou mesta. Odohrávajú sa na tribúnach na nádvorí peziňského Zámku a na Radničnom námestí alebo v uliciach centra: v piatok podvečer rituálny Prvý dúšok za účasti predstaviteľov mesta a hostí – starostov susedných dedín a miest, sprevádzaný historizujúcimi kostýmovanými scénkami, fanfárami a príhovormi pripomínajúcimi udalosti z kráľovského udelenia mestských privilégií vinohradníckemu mestu, príhovor primátora a dočasné odovzdanie kľúča od mesta do rúk antického boha vína, symbolické otvorenie mestskej vechy, v nedeľu slávnostné požehnanie vína kňazmi a alegorický sprievod. Kostra štruktúry vinobrania je doplnená sprievodnými podujatiami odborného, vzdelávacieho, spoločenského a zábavného charakteru, prezentáciami vinárskych firiem, pouličným stánkovým predajom a konzumáciou jedál a nápojov, marketingovými programami, súťažami, výstavami, koncertmi, kolotočovými atrakciami a sobotným nočným ohňostrojom. Do dvadsaťtritisícového mesta toto podujatie priláka každoročne viac než stotisíc návštevníkov.¹

Poznatkami o formálnych a obsahových znakoch, podobách, ktoré nadobudol v období socializmu, o lokálnych hospodársko-kultúrnych i európskych historických kontextoch tohto fenoménu spojeného s viacerými lokalitami regiónu (Modra, Pezinok, Rača, Svätý Jur) disponuje slovenská etnológia vďaka výskumom etnografky Emy Kahounovej-Drábikovej realizovaným v 2. polovici 20. storočia (Kahounová, 1967, 1970, 1975; Kahounová-Drábiková, 1978). Neskoršie štúdium malokarpatských vinohradníckych obaračkových slávností z hľadiska väzby vinohradníctva na lokálnu sociálnu štruktúru (Popelková, 2005; 2006, 2007a, 2007b) prinieslo disciplíne ďalšie poznávacie výzvy i potrebu podrobiť empirickému skúmaniu funkcie, ktoré spomínaný cyklický mestský sviatok plní priamo v prostredí, kde sa odohráva.

Komparácia výskumných dát z jednotlivých období organizovania vinobraní, archívne výskumy a etnografické pozorovania súčasného stavu totiž ukazujú, že viacmenej stabilná štruktúra sviatku nielenže podlieha transformáciám podmieneným makrospoločenskými zmenami. Podoba a funkcie jednotlivých prvkov tejto štruktúry súčasne vykazujú istú dynamiku z hľadiska obsahu, formy, v akej sa realizujú, i významu, aký sa im zo strany aktérov pripisuje. Moje výskumné poznatky² z účasti na vinobraniach počas posledných desiatich rokov, zhustený popis diania v meste počas vinobrania, ani sledovanie práce tímu organizátorov na zasadnutí prípravnej komisie nedokladajú snahu vedenia mesta o dosahovanie maximálne dokonalého vonkajšieho efektu a strnulej obradnosti hlavných programových prvkov alebo o presné reprodukovanie ich nemennej formy a dokonalého prevedenia kvôli okázalému vonkajšiemu efektu. Skôr než prejavovaný odstup a pátos možno u aktérov rituálov, či už ide o historicky kostýmované postavy alebo predstaviteľov mesta oblečených v talároch, sledovať uvoľnenosť a ležérnosť.

1 Pozri Pezinok – kultúrne centrum regiónu.

2 Od roku 2004 nepretržite sa na sviatku osobne zúčastňujem. V roku 2005 som realizovala trojdňové etnografické pozorovanie diania v meste Pezinok počas všetkých dní sviatku a vypracovala jeho zhustený popis. Z rokov 2005, 2007 a 2008 som spracovala vlastnú fotografickú dokumentáciu hlavných programových bodov vinobrania a podôb verejného priestoru počas tohto sviatku v Pezinku. V roku 2013 som s povolením vedenia mesta realizovala zúčastnené pozorovanie na zasadnutí tímu Komisie vinobrania pri Mestskom úrade v Pezinku. V roku 2014 mi bolo v Malokarpatskom múzeu v Pezinku umožnené pozrieť si kópiu filmu o vinobraní v roku 1934 i filmový dokument o peziňských vinobraniach, ktorý v roku 2013 pre mesto vyrobila Televízia Pezinok. Archívne výskumy v Štátnom archíve v Modre a v archíve a depozite Malokarpatského múzea v Pezinku k téme obaračkových slávností v mestách Modra, Pezinok a Svätý Jur som v rokoch 2011 – 2013 zamerala na obdobie vzniku mestskej slávnosti na začiatku 20. stor. a na podrobné zdokumentovanie vinobraní počas 20. storočia.

Osnova programu vinobrania v podobe nosných bodov zostáva nespochybnená a zachovaná, v prípade potreby – napríklad pripomenutie niektorého z okrúhlych mestských historických výročí, sa aktuálne doplní aj o tento obsah. O dodržanie scenára, obsah a technické zabezpečenie jednotlivých jeho bodov každoročne dbajú pracovníci mestského kultúrneho centra. Tím komisie vinobrania z mestského úradu, vrátane primátora, sa skôr než na rituálnu zložku vinobrania sústreďuje na zvládnutie jeho praktických aspektov – od zabezpečenia partnerov a sponzorských financií cez organizáciu dopravy, bezpečnosti, zdravotnej služby, parkovania, o prenájom mestskej plochy pre stánkový predaj a atrakcie, dostatok priestoru pre divákov pred tribúnami, zdravotníkov a čistenie ulíc, až po získanie tých najžiadanejších súčasných hudobných skupín na pódia. Súčasne sa do programu, ktorého jednotlivé programové časti vďaka pružnosti väzieb v štruktúre vytvárajú aj priestor pre uplatnenie a prezentovanie komunitných a záujmových združení a inštitúcií z mesta i jeho okolia, obcí a miest regiónu, firiem i podnikateľov, dostáva tiež aktuálna spoločenská agenda. Najčastejšie priamo – prejavením ich záujmu či nezájmu zapojiť sa do prípravy či prezentovať sa v rámci programu vinobrania.

Tieto poznatky dovoľujú stanoviť predpoklad, že sviatok má pre dnešné spoločstvo aj iné funkcie, než iba pripomínaním slávnej minulosti v oficiálnom programe vytvoriť dôstojný rámec pre pouličnú zábavu, a že významové roviny obsiahnuté v programe sa ponúkajú na inštrumentalizáciu širokej škále aktérov. Prvky môžu byť rozličným spôsobom upravované, dôraz na ne posilňovaný či utlmovaný, miera ich obradnosti a performatívnosti kolísavá, a to všetko v závislosti od momentálneho kontextu a potrieb mestského sociálneho organizmu. Empiricky preskúmať nastolené predpoklady na príklade mesta Pezinok, popísať prejavy dynamiky sviatku a odhaliť jej logiku si kladie za cieľ prítomný text.³

TERMINOLOGICKÉ VYMEDZENIE POUŽITÝCH POJMOV

Operačkovú slávnosť, nazývanú i vinobranie, skúmam ako *sviatok*, pod čím chápem príležitosť na slávenie či pripomínanie istej udalosti, ktorá sa spravidla cyklicky opakuje a viaže na určitý dátum. Jednotlivec alebo spoločstvo tejto príležitosti pripisujú mimoriadny význam a táto príležitosť sa spája, resp. vyvoláva nekaždodenné, avšak v istom zmysle normatívne konanie ľudí.⁴ Keď hovorím o vinobraní ako o *mestskom* sviatku, určujem za kontext skúmania mesto, ktoré je v etnologickej analýze chápané ako konkrétny spoločenský organizmus so zaužívanými mechanizmami fungovania sociálnej komunikácie. Vychádzam z predpokladu, že jeho obyvatelia ako príslušníci neformálnych i inštitucionalizovaných sociálnych skupín môžu spontánne či celkom uvedomele a strategicky využívať sviatok na plnenie svojich zámerov a uspokojovanie najrozličnejších potrieb. Organizátorov a ich partnerov, ako aj účastníkov jednotlivých programových súčastí sviatku, teda tých, ktorí sa na tvorbe podoby sviatku alebo na jeho konkrétnom priebehu priamo či nepriamo (ako iniciátori či podporovatelia) zúčastňujú, označujem ako *aktérov* (Popelková, Zajonc, 2013: 271).

3 Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0088/14 *Rituálne správanie ako strategický nástroj skupinovej identifikácie. Sociálne a kultúrne kontexty súčasných sviatkov na Slovensku*, ktorý sa rieši v Ústave etnológie SAV v Bratislave v období 2014 – 2016.

4 Bližšie som sa definovaním pojmu sviatok pre potreby súčasného etnologickeho skúmania zaoberala v texte *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* (poznámky k možnostiam etnologickeho výskumu) (Popelková, 2012).

Fakt, že pojem *vinobranie* alternatívne zamieňam s pojmom *oberačková slávnosť*, je výrazom rešpektovania jazykovej praxe súbežného používania oboch názvov, slovenského – oberačka, oberačková slávnosť i z češtiny prebratého – vinobranie, ktorá sa v skúmanom prostredí postupne presadila od vzniku tejto slávnosti v 30. rokoch 20. storočia.⁵ Vychádzajúc z mojich vlastných výskumných etnografických dát konštatujem, že termín *vinobranie* sa v malokarpatskom regióne v bežnej verejnej komunikácii ani vo vinohradníckej terminológii ako označenie oberačky alebo oslavy spojenej s jej ukončením, oldomášom pripraveným pre oberačov, nepoužíval a nepoužíva. Naopak, od 30. rokov 20. storočia sa tak zvykne označovať organizovaná verejná mestská slávnosť konaná v čase oberačiek. Používa sa najčastejšie ako jej oficiálne pomenovanie, teda v písanej podobe s veľkým začiatočným písmenom, niekedy sa dopĺňa termínom oberačková slávnosť alebo alternuje názvom slávnosť vinobrania. V tomto zmysle je vinobranie v skúmanom prostredí všeobecne zdieľaným pojmom používaným na označenie výročného mestského sviatku.⁶

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ ANALÝZY

Ako teoretický nástroj na analýzu empirického materiálu využívam v tejto práci koncept *vynájdenej tradície* (*invented tradition*) Erica Hobsbawma (Hobsbawm, 1983). „Vynálezcovia“ – predstavitelia lokálnej samosprávy, vedomí si pretrvávajúcej stagnácie regionálneho obchodu s hroznom a vínom a jeho akútneho ohrozenia medzivojnovou hospodárskou krízou, rozhodli sa zasiahnuť a rutinné marketingové snahy vinohradníckeho spolku, v danej situácii neúspešné, uchopili takpovediac za opačný koniec. K zaužívanému pozvaniu potenciálnych klientov na ochutnávku vína pridali program zostavený z vinohradníckych zvykov a javiskovo spracovaných scén z každodenného života a oberačky, slovenskú a nemeckú pezinskú mládež obliekli do farebných krojov a všetko to, predvedené s dôrazom a na pozadí starobylej slávnej histórie mesta, ponúkli v roku 1934 cudzím návštevníkom. Na zabezpečenie ich príchodu nadviazali kontakty s vedením železníc. Tisíccky cestujúcich vystupujúcich z mimoriadnych vlakov privítala vyzdobená stanica a slávnostne upravené centrum mesta. Úroveň podujatiu nedodali len veselice v historickom prostredí nádvorja miestneho Zámku, ale i účasť novinárov a niekoľkých vysokopostavených politických osobností, ktorých si domáci uctili ako vinohradnícki robotníci svojho hospodára.

Vznik vinobrania bol reakciou na súdobú spoločenskú situáciu vymyslením tradície: pomocou skomponovania symbolicky a rituálne využiteľných prvkov vzdialenej minulosti a ľudových zvykov do idylického celku, ktorý sa prezentoval verejnosti

5 Jazykovedný prístup zohľadňujúci sociolingvistické a kulturologické aspekty interpretuje v slovenskom jazykovom kontexte vinobranie ako kontaktný variant, ktorý vznikol v slovenčine v dôsledku jej kontaktu s češtinou. Domáce slovenské označenie zberu i oslavy zberu hrozna – oberačku čiastočne vytlačil aj vďaka jeho používaniu vo funkcii „ozvlášťňovacieho štylistického prostriedku“. Podrobne pozri Buzássyová, 1993: 100.

6 Z mene doteraz známych archívnych dokumentov pochádza najstaršia zmienka o autentickom použití termínu vinobranie v slovenčine v uvedenom význame z malokarpatskej vinohradníckej obce Račisdorf (dnes Rača, miestna časť Bratislavy). Tamojší vinohradnícky spolok pripravil na 29. september 1929 „slávnosť vinobrania“, na ktorú listom oficiálne pozval susedné mesto Svätý Jur. Svätajurská mestská rada sa uzniesla (Zápisnica zo schôdze mestskej rady, konanej dňa 21. septembra 1929), že na slávnosti sa v zastúpení mesta zúčastní starosta a ešte jeden člen mestskej rady. Pozri Štátny archív v Bratislave pobočka Modra (ďalej ŠAB Modra), fond Zápisnice zo zasadania Rady mesta Svätý Jur, zv. 1-14, 1923-1935, inv. č. 1169.

s cieľom dostať mesto a jeho víno do pozornosti, a deklarováním zámeru robiť slávnosť vinobrania každoročne, bola vytvorená báza v skúmanom meste dodnes nosná. Sviatok, s ktorým sa tento rituálny komplex spája, sa každoročne opakuje a organizátori hrdo odkazujú na jeho dlhoročnú tradíciu.

V analýze je potrebné zohľadniť, že vzhľadom na nepretržitú lokálnu a regionálnu kontinuitu pestovania hrozna a výroby vína, ktoré malo začiatkom 30. rokov 20. storočia podporiť práve zorganizovanie vinobrania, programová mozaika z roku 1934 nevznikla a ani sa už takmer storočie nereprodukuje ako nemenný, konzervovaný a od sociálnej reality odtrhnutý komplex. Nie pre všetky objekty a postupy uplatnené pri tvorbe jeho štruktúry totiž platilo, že už dlhší čas nie sú „spútané praktickým používaním“ (Hobsbawm, 1983: 4). Do sviatku boli na rituálne účely adaptované niektoré prvky priamo zo súdobého vinohradníctva. Paralelná ďalšia existencia sviatku, ako v istom zmysle konzervy, a vinohradníctva, ktoré prešlo od roku 1934 najrozličnejšími transformáciami (o. i. aj hlbokou sociálnou diskontinuitou súvisiacou so združstevnením pôdy, ktoré uskutočnila komunistická diktatúra v 50. rokoch 20. storočia), vytvorili komplikovaný celok. Pestovanie hrozna, výroba a predaj vína sú v skúmanom meste stále živé a sú preň nielen kultúrnym, ale i ekonomickým faktorom. Vinobranie má teda i priamu väzbu na aktuálny život mesta a jeho obyvateľov. A to i napriek tomu, že vzniklo ako ideologický prvok, ktorý ako fakt vyjadrujúci opodstatnenosť ďalšieho rozvoja a na udržanie skupinovej súdržnosti používa minulosť (Hobsbawm, 1983: 12).

Vzhľadom na uvedené je praktické, ako sa nazdávam, pribrať ku konceptu vynájdenej tradície aj ďalší analytický nástroj, ktorý pomôže postihnúť a vysvetliť spôsob a formy, akými do zdanlivo pevného a nemenného rituálneho komplexu vstupujú každodenné praktické záležitosti pezinskej spoločnosti, a tak odhaliť stabilitu či premenlivosť funkcií tohto sviatku v nej.

Religionistka Catherine Bell (2009) sa nazdáva, že postihnúť dimenzie dôležitosti a účinnosť rituálov je možné sledovaním spôsobu, akým kultúry ritualizujú alebo de-ritualizujú sociálne aktivity. Rituály ako situačné strategické aktivity, ktoré v spoločnostiach komunikujú dôležité informácie o sociálnom usporiadaní a hierarchiách, rozdelení moci a vplyvu a pod., možno pochopiť a interpretovať iba vo vzťahu k ostatným aktivitám sociálnych aktérov. Autorka však upozorňuje, že aj iné sociálne praktiky, hoci nie tak zjavne ako rituály, komunikujú podobné správy. Tie môžu byť šírené i navonok praktickým konaním v procese, ktorý nazýva ritualizáciou konania. Charakteristické rysy rituálu – formalizmus, tradicionalizmus, invariantnosť, platnosť pravidiel, sakrálny symbolizmus, performatívnosť – pripomína takéto konanie iba čiastočne. Ak však, podľa C. Bell, možno v konaní aktérov či v pozorovanom dianí odhaliť niektorý zo znakov pripisovaných rituálu, je isté, že dochádza ku komunikovaniu sociálne veľmi dôležitých správ. *Akoby-rituálne aktivity (ritual-like activities)* sú práve tými médiami, ktoré navonok ležérnou, improvizovanou, privátnou a neusporiadanou formou môžu tlmočiť obsahy, ktoré zvykneme vnímať iba v zastrešení stabilnými rituálmi (Bell, 2009: 139).

Keď teda na hlavnom pódiu vinobrania predstavitelia samosprávy a historicky kostýmované postavy dokonale replikujú aktivity zo staršieho obdobia a symbolicky ich tak adaptujú na aktuálnu situáciu, divákovi sa formalizovaným spôsobom tlmočí, že minulosť je nadradená súčasnosti. Tradicionalizmus je v tomto prípade účinným nástrojom legitimizácie a významu vinohradníctva spojeného s mestom. Táto správa sa podáva a diváci jej rozumejú vďaka jasne rituálnej situácii a očakávanej forme pre-

zentovania, ktorá sa každoročne nemenným spôsobom opakuje. Ak sa však v čele alegorického sprievodu po boku kráčajúceho primátora v talári a na krku s insígniami mesta (idúceho spravidla samostatne alebo napr. s primátorom susedného mesta), mimoriadne objaví v civile oblečený najvyšší predstaviteľ regionálnej samosprávy, predseda vlády alebo prezident, prípadne aj viacerí naraz, verejnosti sa neformálne a improvizovane oznamuje, že vedenie mesta sa môže, alebo reálne opiera o ich podporu. Uvedený príklad konania, ktoré nepatrí do stabilnej podoby sviatku a vyznieva ako nezáväzná uvoľnená improvizácia, je v skutočnosti konaním symbolickým, nástrojom na tlmočenie reálneho hierarchického usporiadania, stanovujúcim výšku statusu lokálnych aktérov, poukazujúcim na ich prestíž, moc a vplyv.

Výskumy ukazujú, že rámec vinobrania ako sviatku je pomerne pružný a že podobné odbočenia sú v prostredí akceptovateľné. Vzťah medzi stupňom súdržnosti jeho formy a uplatneným stupňom ritualizácie je, v zmysle výkladu C. Bell, kontrolovaný sociálnymi mechanizmami spoločensťva, tým, nakoľko sa dané rituálne správanie považuje za prirodzené. Podľa C. Bell platí úmera, že čím vyšší je v udalosti počet uplatnených znakov rituálu, o to viac prierazná, veľkolepá, autoritatívna a dokonca tradičná sa divákovi zdá byť. Naopak, čím viac spontánnosti je súčasťou jednotlivých etáp a štýlu udalosti, o to viac bezprostrednou, osobnou a neformálnou sa zdá byť. Ak je udalosť veľmi prepracovane ritualizovaná, môže ako stupňujúci sa obrad vyjadriť odťažitosť alebo dokonca neosobný mravný základ. Ak je však príležitosť príliš náhodilo ritualizovaná, nemusí efektívne vyvolať žiaden pocit tradície alebo rešpektu pred obradom uznania a vážnosti komunity (Bell, 2009: 168).

V prípade vinobrania môže analýza konkrétnych podôb sviatku ako výsledkov opakovaného vyjednávania sociálnych aktérov v popísaných mantineloch a dosahovania istej únosnej rovnováhy prispieť k vysvetleniu funkčnosti skúmaného sviatku v prostredí, ktoré ho udržiava a pravidelne slávi.

VYNÁLEZ Z ROKU 1934

V meste Pezinok sa prvá verejná obračková slávnosť konala 29. septembra 1934.⁷ Mestská rada zareagovala na odbytovú krízu vo vinohradníctve, miestnom najvýznamnejšom hospodárskom odvetví, a v spolupráci s pezinským vinohradníckym spolkom a vedením štátnych železníc pripravila „propagačný deň pezinského vína“. Inštrumentalizovala tak odkazy na historické privilégium slobodného kráľovského mesta⁸ ako niekdajšej významnej feudálnej samosprávnej inštitúcie s právom o. i. vykonávať na svojom území viničné právo v podobe viničného, resp. hôrneho úradu, vyberať daň z vína, určovať dátum zahájenia viníc, začiatku obračiek atď. Primárnym cieľom mesta pritom nebolo demonštrovanie moci a symbolické potvrdzovanie status quo. Naopak išlo mu o využitie perspektívnych možností, ktoré v modernej dobe upadajúcemu odvetviu ponúkal rozvíjajúci sa cestovný ruch. Slávnosť mala do

7 Záznam z roku 1934 v Kronike mesta Pezinok, s. 106-108 (ŠAB Modra, fond Kroniky mesta Pezinka, inv. č. 19).

8 Pezinok sa stal slobodným kráľovským mestom v roku 1647 (rovnako ako i susedné vinohradnícke mesto Svätý Jur), keď uhorský kráľ Ferdinand III. potvrdil staršiu výsadnú listinu Mateja II. z roku 1615. Mesto Modra, tiež s Pezinkom susediace vinohradnícke mesto, bolo slobodným kráľovským mestom už od roku 1607. Výsadnú listinu Modre udelil cisár Rudolf II. (Dubovský, Žudel, 1982: 31; Žudel, Dubovský, 2006: 146).

mesta prilákať, a mimoriadnymi vlakmi doň aj priviezt', návštevníkov – potenciálnych klientov obchodu s vínom.⁹

Ako kostra slávnosti boli využité,¹⁰ vzájomne skombinované a v dramatickej ritualizovanej podobe rozpracované prvky dvoch mimoriadne významných bodov celoročnej aktivity vinohradníckeho spoločenstva, ktoré boli začiatkom 20. storočia v tejto oblasti bežnou praxou.¹¹ Jedným bol mestskou vyhláškou, vybubňovaním alebo slávnostne prostredníctvom úradnej osoby mestskej samosprávy, resp. jej viničného úradu, oznámený moment začiatku zberu hrozna. Spolu s povolením vstupu oberačov do hájnikmi strážených viníc na svahoch v okolí mesta sa v dátume, keď hrozno dosiahlo ideálnu zrelosť, oberačky vyhlasovali verejne a začali v celom meste hromadne. Druhým bol zvyk radostného ukončenia zberu u jednotlivých vinohradníkov oldomášom, rozšírený v hospodárstvach, ktoré na túto prácu najímali vinohradníckych robotníkov. Robotníci oberajúci hrozno, podľa rozsahu viníc často aj niekoľko dní alebo týždňov, a privážajúci ho na vozoch do mesta na spracovanie v domoch majiteľov, boli po ukončení zberu pohostení jedlom a vínom. Zvykli zamestnávateľovi ako poďakovanie za prácu priniesť strapce najkrajšieho hrozna niekedy zviazané do vyzdobeného „venca“ a smeli sa spoločne na jeho dvore a z jeho štedrosti zabaviť. V medzivojnovom období boli v mestách regiónu rovnako zaužívanou praxou tiež verejné oberačkové zábavy, tancovačky organizované v jesennom období spolkami alebo majiteľmi hostincov.

Náznamy motívov a prvky uvedených zvykov boli v dramaturgii oberačkovej slávnosti v roku 1934, ktorej načasovanie zapadlo do reálneho obdobia zberu úrody hrozna, pragmaticky využité a nainscenované pre návštevníkov ako divákov. Umelým a neorganickým, avšak pre účel akcie „zanedbateľným“ zásahom, bolo (pre proces „objavovania“ tradícií príznačné) zmanipulovanie reálnej následnosti zvykov, medzi ktorými v skutočnosti prejde niekoľko týždňov naplnených prácou, a ich spojenie do jediného momentu.

Prvky zvykov sa využili vo výzdobe mesta, alegóriách stvárnenných v sprievode prechádzajúcom mestom ku tribúne i v zinscenovaných dramatických scénkach. Tie predviedli oficiálnym hosťom skupiny miestnej mládeže v krojoch. Na tribúne postavenej na námestí boli usadení reprezentanti úradov a členovia mestskej samosprávy, zo strapcov hrozna upletený veniec prinesený vinohradníkmi odovzdal starosta pred prizerajúcimi sa divákmi zástupcovi krajinského úradu. Kronikársky záznam dokumentuje okrem 5 tisíc návštevníkov, ktorí sa z blízkeho i ďalekého okolia (niektorí

9 Propagačné a marketingové aktivity patrili začiatkom 20. storočia v malokarpatských vinohradníckych mestách k agende miestnych vinohradníckych spolkov (Popelková, 2007a).

10 O okolnostiach prípravy, spôsobe organizovania alebo/a podieli určitých osobností na vytvorení konkrétnej podoby slávnosti v Pezinku nie sú v súčasnosti známe autentické písomné doklady. Okrem opisu slávnosti v mestskej kronike (ŠAB Modra, fond Kroniky mesta Pezinka, inv. č. 19) sa pri rekonštruovaní vzniku pezinských vinobraní opieram o dve zápisnice zo zasadnutí obcej rady Pezinka o finančnej stránke (30. 11. 1934: Hlásenie účtovníka o vyúčtovaní vinobrania a 29. 11. 1935: Vinobranie v r. 1934 – vyúčtovanie), jednu o menovaní 6-člennej komisie na prípravu vinobrania v roku 1938 (1. 9. 1938: Vinobranie – slávnosť) a jednu zápisničnú zmienku o termíne konania vinobrania v roku 1946 (1. 10. 1946: Vinobranie). Pozri ŠAB Modra, fond ObNÚ Pezinok, inv. č. 3, Mesto Pezinok. Zápisnice obcej rady 1928 – 1934, s. 529; ŠAB Modra, fond ObNÚ Pezinok, inv. č. 4, Mesto Pezinok, Zápisnice mestskej rady 1935 – 1938, aj 1945 – 1946, s. 48, 203 a 328.

11 Z hľadiska programovej štruktúry pezinského vinobrania z roku 1934 stojí za zmienku fakt, že organizátori doň nezaradili žiadnu slávnostnú pobožnosť, hoci na začiatku 20. storočia bolo bežné komponovať do verejných mestských slávností kresťanské rituály. Napríklad prvý Banický deň zorganizovaný v roku 1934 v Banskej Štiavnici mal v programe svojho druhého dňa ranné slávnostné bohoslužby v katolíckom aj evanjelickom kostole (Popelková, Zajonc, 2013: 55).

Obr. 1 Obaračkové slávnosti v Pezinku v septembri 1934. Čechinou a farebnými stuhami vyzdobený voz ťahaný koňmi a vezúci kade s obratým hroznom ako symbol ukončenia obaračiek je od prvého ročníka vinobrania jeho neodmysliteľnou súčasťou. Archív Malokarpatského múzea v Pezinku, fond fotografií.

vraj až z Brna) prišli zabaviť, pokochať krásou mesta a ochutnať tunajšie víno, aj účasť viacerých zástupcov krajinského úradu a zastupiteľstva, predstaviteľa prezídia ministerskej rady, starostu mesta Bratislavy, tureckého honorárneho konzula, ale i zástupcov tlače.¹² Rituálnu časť na námestí vystriedali ľudové veselice na nádvorí Zámku. Podľa miestneho kronikára „prvá vinohradnícka slávnosť na deň Svätého Václava v našom meste bola akýmsi slávnostným položením základného kameňa k jej trvalému vybudovaniu, lebo veď všetci hostia sa výborne zabávali do neskorého večera a premnohí milovníci pezinského zlatého moku z Bratislavy iba najostatnejším nočným vlakom v tej najveselejšej nálade sa vrátili domov.“¹³ (obr. 1)

Pezinská mestská rada využila veľmi pragmaticky nielen kontakty so železnicami, aby sa návštevníci hromadne mohli dostať do Pezinka a po slávnosti naspäť do svojich bydlísk, ale ako moderný masový komunikačný nástroj aj dokumentárny film.¹⁴ O podporu tohto zámeru požiadala Krajinský úrad v Bratislave a zo schválenej a na účet mesta poukázanej finančnej čiastky si vykompenzovala dve tretiny nákladov na výrobu filmu.¹⁵ Vyúčtovanie celej slávnosti, po poukázaní istej sumy vinohradnícke-

12 Podrobne pozri archívne dokumenty sumarizované vo výskumnej správe: *Obaračkové slávnosti (vinobranie) v malokarpatských mestách Modra, Pezinok, Sv. Jur (20. – 21. stor.)*. Výskumná správa projektu VEGA 2/0069/11. Zostavila Katarína Popelková. 2013. Archív textov Ústavu etnológie SAV, inv. č. 1467, 45 s. (ďalej *Obaračkové slávnosti*).

13 ŠAB Modra, fond Kroniky mesta Pezinka, inv. č. 19, s. 108.

14 Nemý čierno-bielý filmový dokument je mozaikou autentických dokumentárnych záberov – pohyb

mu spolku, rómskym hudobníkom, hostinským a viechárom, znamenalo pre mesto finančný zisk. Ten samospráva rozhodla spracovať ako samostatný fond s vkladom uloženým do depozitu na uhradenie „príp. deficitu pri poriadaní vinobrania v budúcnosti.“¹⁶

Hoci sa deklarovaný zámer opakovať akciu každoročne v rokoch tesne pred vypuknutím, počas a viac než desať rokov po ukončení 2. svetovej vojny v Pezinku nerealizoval, založená tradícia nezostala zabudnutá.¹⁷

MALOKARPATSKÉ VINOBRANIE – HOLD PRACUJÚCIM RUKÁM

Po komunistickom prevrate (1948), následnom poštátnení obchodu s vínom a kolektivizácii pôdy sa po istej stabilizácii vinohradníctva v regióne začalo v 2. polovici 20. storočia vinobranie opäť sláviť (Popelková, 2007b: 68). Nahradilo pokusy povojnového vedenia poštátneného poľnohospodárstva organizovať vo vinohradníckych mestách dožinkové slávnosti. Jeho rytmus sa obnovil a v dvojročných intervaloch sa v príprave sviatku začal Pezinok striedať so susedným mestom Modra.¹⁸ Práve tam sa v roku 1958 uskutočnilo prvé „socialistické“ vinobranie s prívlastkom „malokarpatské“. Iniciátorom však už neboli samosprávy, spolky či podnikatelia a účel nebol marketingový. Vinobranie sa pod záštitou a kontrolou okresných štátnych a straníckych politických orgánov stalo platformou na prezentovanie pracovných a politických úspechov komunistického režimu a jeho poľnohospodárskej veľkovýroby. Úspešná osvedčená forma pripomínajúca vinohradnícke tradície a dávnu historickú slávu bola

návštevníkov na preplnenej železničnej stanici, alegorický sprievod, divadelné scény, obdarovanie čestných hostí hroznovými vencami, prípitky, predvádzanie svadobných zvykov, tancovačka, samostatne nasnímané pohľady na pezinské stavebné historické pamiatky s popiskami, erb, múzejné predmety súvisiace s vinohradníctvom a niekoľkých krátkych scén – rekonštrukcii vinohradníckej práce a zvykov. Heslovité texty prepájajúce obrazy akcentujú starobylosť mesta (datovaním vzniku pamiatok) a bezstarostnosť zábavy návštevníkov vydateného podujatia. (*Vinobranie 1934*. čiernobiely nezvukový filmový dokument, dĺžka 5,58 min. Malokarpatské múzeum v Pezinku, fond Nosiče CD a DVD, inv. č. 1/2013.)

- 15 V liste s dokladmi na vyúčtovanie krajinkej podpory vo výške 2000.- korún československých starosta Pezinka 17. 12. 1934 krajinškému úradu oznámil, že mesto okrem výrobenia filmu objednalo aj dve ďalšie kópie „k požíciavaniu kinám cieľom reklamovania tunajšieho vína“. (ŠAB Modra, fond ObNÚ Pezinok. Administratívne spisy 1934, škatuľa 29, inv. č. 10156/1934 a Administratívne spisy 1935, škatuľa 30, inv. č. 429/1935.)
- 16 ŠAB Modra, fond ObNÚ Pezinok, inv. č. 4, Mesto Pezinok. Zápisnice mestskej rady 1935 – 1938, aj 1945 – 1946. Zápisnica mestskej rady zo dňa 29. 11. 1935, s. 48, č. 283.
- 17 V susednom meste Svätý Jur sa, naopak, najhonosnejšie vinobrania viažu na obdobie vypuknutia 2. svetovej vojny a trvania novej Slovenskej republiky. Miestny Rímsko-katolícky kruh a organizácia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany organizovali napr. v roku 1939 obaračkovú slávnosť s bohoslužbami, alegorickým sprievodom, slávnostným zhromaždením na námestí a tanečnou zábavou, na ktoré pozvali najvýznamnejších súdobých štátnikov. V septembri 1943 usporiadala regionálna organizácia vládnej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany vo Svätom Jure obaračkovú slávnosť (s programom tvoreným bohoslužbami, alegorickým sprievodom, výstavou hrozna a vína, národopisnou slávnosťou a manifestáciou na námestí (Popelková, Vlasáková, 2009: 182, 186).
- 18 Podľa publikovaných, zatiaľ archívnym výskumom nepotvrdených informácií vychádzajúcich zo spomienok pamätníkov prvých vinobraní po 2. svetovej vojne, sa priamym podnetom stala návšteva vtedajších predstaviteľov vedenia okresu Pezinok na slávnosti vinobrania v meste Mělník v Čechách. Okresné orgány tiež rozhodli, že v organizovaní takejto slávnosti na Slovensku sa budú striedať dve najväčšie vinohradnícke mestá Modra a Pezinok. Príležitosťou na zrealizovanie nápadu sa v roku 1958 stalo 800. jubileum založenia mesta Modra. Na tomto vinobraní sa zúčastnilo 30 000 návštevníkov. O rok neskôr, v roku 1959, sa podujatie zorganizovalo už v Pezinku s návštevou 40 000 ľudí (Sandtner, 2009: 15).

Obr. 2 Malokarpatské vinobranie v Pezinku 1973. Voz vezúci hodujúceho boha vína Bakcha s kalichom v ruke a jeho sprievod v antických odevoch ako ústredný prvok tzv. veselej časti alegorického sprievodu. Vzadu vľavo tribúna pre čestných hostí. Archív Malokarpatského múzea v Pezinku, fond Albumy fotografií z vinobraní v Pezinku a Modre, inv. č. 2003/270.

v rukách nových aktérov naplnená aktuálnym obsahom.¹⁹ Z historických odvolávok sa doplnili a rozpracovali motívy hodovania antického boha vína Bakcha a rímskeho importu vínnej révy pod Karpaty, ktorých alegórie vytvárali jadro druhej, tzv. veselej časti sprievodu (obr. 2). Tribúna čestných hostí sa rozšírila a pozývali na ňu štátnych a politických predstaviteľov okresných, krajských i celoštátnych orgánov ako divákov manifestácie pracujúcich. Spolu s vedením miestneho národného výboru z vyzdobenej tribúny sledovali starostlivo niekoľko mesiacov vopred pripravovaný alegorický sprievod propagujúci úspechy socialistického režimu a združstevneného vinohradníctva, prijímali od krojovaných družstevníčok vence z hrozna. Vďaka zábavnej zložke sviatku – historizujúce výjavy v alegorickom sprievode, folklórne vystúpenia na uliciach mesta, predaj vína pod viechami jednotných roľníckych družstiev, jarmočný a stánkový predaj jedál a nápojov či remeselníckeho tovaru, zábavné estrády, výstavy vína, ovocia a zvierat, športové podujatia a výstavy – lákali vinobrania napriek svojmu výrazne propagandistickému obsahu každoročne desaťtisíce návštevníkov a udržiavali si v regióne širokú popularitu.

Škála funkcií, ktoré vinobrania v období rokov 1958 – 1989 plnili, sa oproti obsahu v roku 1934 rozšírila. Zmenilo sa aj poradie v ich významovej hierarchii tak pre účastníkov, ako i pre samotných aktérov. Tie sociálne funkcie sviatku, ktoré možno ozna-

¹⁹ Fotografická dokumentácia pezinských vinobraní z obdobia 1963 – 1987 je uchovaná v archíve Malokarpatského múzea v Pezinku, fond Fotoalbumy, inv. č. 2003/268-270, 2003/272 a 85/1984.

čiť ako zjavné, a ktoré majú pre spoločenstvo praktický efekt – nekaždodenná príležitosť na spoločenskú komunikáciu, stretávanie sa, vytváranie a udržiavanie kontaktov, zábavu, konzum a relax, zostali prítomné, súčasne však, čo do významu, nadobúdali ambivalenciu. Od „prvorepublikovej“ sa totiž „socialistická“ sviatočnosť odlišovala v tom, že na jednej strane začala podliehať masívnemu riadeniu a kontrole štátom, na strane druhej bola pre občanov stratégiou na vyrovnávanie stresu každodennosti.²⁰ V situácii socialistického tovarového nedostatku sa organizátori vinobraní snažili predzásobením uličných stánkov a vied o zabezpečenie jedál a nápojov, aby dosiahli dojem bezchybného fungovania štátneho obchodu. Na druhej strane masovo zúčastnení občania v plnej miere využívali ponúknuté možnosti tohto dočasného ostrovčeka hojnosti na sviatočnú konzumnosť a zábavu.²¹

Spomedzi symbolických prvkov vinobrania jednoznačnú prevahu získala funkcia propagandistického nástroja vládnucej moci. Rozvinula sa už v období 2. svetovej vojny, jej prítomnosť v škále funkcií sviatku teda nebola nová.²² Poznatky o vinobraniach v meste Svätý Jur v 40. rokoch 20. storočia dokumentujú, že diktatúra slovenskej fašistickej vlády a jedinej vtedy povolenej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany upravili význam verejnej obaračkovej slávnosti na vzdanie vďaka Bohu za hojnosť požehnania a manifestačné prejavenie oddanosti „Vodcovi, Strane, národu a štátu“.²³

Podoba malokarpatských vinobraní z obdobia komunistickej vlády ako rituálu produkovaného štátnou a politickou mocou bola každoročne výsledkom dôslednej organizačnej i obsahovej prípravy. Do nej sa viac mesiacov vopred zapájali štátne a stranícke orgány cez komisie na úrovni okresu²⁴ a mesta, i ďalšie komisie na prípravu jednotlivých bodov programu a sprievodných podujatí.²⁵ Zabezpečenie sviatku sa koncepcne sústredilo na všetky jeho súčasti – od určenia ústredného hesla vinobra-

20 Občania sa tomuto faktu rozlične prispôbovali. Podľa výsledkov európskej etnológie nebola pre sviatky a rituály v období socializmu zo strany občanov markantná ani úplná akceptácia, ani úplné odmietanie, ale častokrát rozmanitosť komplexného procesu adaptácie na vlastné potreby. Sviatky a slávnosti boli stále protikladom každodennosti ako „time out of time“. Táto univerzálna skutočnosť platí vo zvýšenej miere pre krajiny reálneho socializmu s ich permanentným nedostatkovým hospodárstvom a zásahmi vládnucej komunistickej strany a tajných služieb. Sviatky a slávnosti ľudom priťahovali odľahčenie a uvoľnenie a predovšetkým časovo vymedzené priestory slobody vlastnej tvorby svojho paternalisticky riadeného života (Roth, 2008: 16-18).

21 Zápisnice organizačných komisií malokarpatského vinobrania v Pezinku z rokov 1975 – 1983 uložené v Štátnom archíve Bratislava, pobočka Modra, fond MsNV Pezinok; Fotografická dokumentácia peziňských vinobraní z obdobia 1963 – 1987 v archíve Malokarpatského múzea v Pezinku, fond Fotoalbumy.

22 Podľa Klausa Rotha masívne riadenie každodennej kultúry a zvlášť sviatkovania štátom nebolo v čase socializmu – z historického hľadiska – v žiadnom prípade prvé svojho druhu. Od stredoveku robila takéto intervencie (dlhodobé a úspešné) cirkev a neskôr na blahobyt orientovaní osvietenci a štát. Socialistický projekt sa však odlišoval od starších kultúrnych manažmentov svojou totalitou, rozsiahlou organizáciou a vysokou rýchlosťou presadzovania pri súčasnom potláčaní tradičných, predovšetkým religióznych foriem (Roth, 2008: 16).

23 „V nedeľu 26. septembra t. r. vo Sv. Jure na obaračkovej slávnosti vzdáme Bohu vdaky za hojnosť požehnania a manifestačne prejavíme oddanosť Vodcovi, Strane, národu a štátu – Účastníci na slávnosti majú 50% slavu na železnici.“ (Novinový výstrižok z roku 1943 bez uvedenia konkrétneho názvu periodika. Literárne a vlastivedné múzeum Svätý Jur, fond výstrižkov z časopisov: VČM 1933 – 2000).

24 Napríklad v roku 1975 bol predsedom Okresnej komisie Malokarpatského vinobrania predseda Okresného národného výboru Bratislava-vidiek, jej tajomníkom tajomník Mestského národného výboru v Pezinku. Na zasadnutiach sa zúčastňovali vedúci tajomník a tajomník Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska Bratislava-vidiek, tajomník Okresného výboru Národného frontu Slovenskej socialistickej republiky, náčelník Okresného oddelenia Verejnej bezpečnosti Bratislava-vidiek, predseda Mestského národného výboru Pezinok, pracovníci Odboru kultúry Okresného národného výboru Bratislava-vidiek (Obaračkové slávnosti, s. 15).

25 Garančná komisia na prípravu výtvarných projektov alegorických vozov, komisia pre výstavu vína a pod. (Obaračkové slávnosti, s. 6, 13).

Obr. 3 Malokarpatské vinobranie v Pezinku 1975. Čelo alegorického sprievodu s vlajkami Československej socialistickej republiky a Sovietskeho zväzu a transparentom V bratskom spojenectve so Sovietskym zväzom za mier a socializmus. Trasu sprievodu lemuujú v odstupoch stojaci policajti a vojaci. Malokarpatské múzeum Pezinok, fond Albumy fotografií z vinobraní v Pezinku a Modre, inv. č. 2003/271.

nia (napr. v roku 1975: „Splnením päťročného plánu v ústrety 15. zjazdu Komunistickej strany Československa“), prípravy zoznamu hostí²⁶ pozvaných na nedeľný program vinobrania, presného scenára ich privítania v meste, obdarovávaní a pohostenia, cez tvorbu programu a sprievodných podujatí, rozdelenie úloh všetkým spoluorganizátorským inštitúciám, prípravu alegorického sprievodu, propagačných výstav, kultúrnych podujatí, tanečných zábav, ohňostroja a estrády, až po kontrolu konkrétneho realizačného zabezpečenia všetkých naplánovaných bodov.²⁷

Hlavné – politickej časti alegorického sprievodu predchádzala „manifestácia“, ²⁸ ktorej program z hlavnej tribúny vystavanej na námestí prenášal do ulíc mestský roz-

26 Podľa archívnych dokumentov zoznam hostí pozývaných na slávnostnú tribúnu, ktorý sa každoročne aktualizoval a upravoval na okresnej aj mestskej komisii vinobrania, tvorilo okolo 80-90 mien s uvedením ich funkcie. Väčšinou išlo o politické nominácie, príp. nominácie výkonných funkcionárov za inštitúcie na vyšších ako mestských stupňoch riadenia – okres, kraj, slovenská vláda, československá vláda, riaditeľov rozličných celoštátnych inštitúcií, členov zahraničných delegácií, zástupcov ministerstva poľnohospodárstva a okresnej, resp. krajskej poľnohospodárskej správy, predsedov mestských národných výborov okolitých miest. Na tribúne sa však počítalo vždy najviac s dvoma predstaviteľmi jednotlivých roľníckych družstiev z vinohradníckeho regiónu (Oberačkové slávnosti, s. 18).

27 Zápisnice organizačných komisií malokarpatského vinobrania v Pezinku z rokov 1975 – 1983 uložené v Štátnom archíve Bratislava, pobočka Modra, fond MsNV Pezinok (Oberačkové slávnosti, s. 12-21).

28 Na úvod odzneli československá štátna hymna a hymna Sovietskeho zväzu, nasledoval príhovor na otvorenie manifestácie, po ňom slávnostný prejav niektorého z funkcionárov Krajského národného výboru, zdravica a rezolúcia, ktoré pripravoval Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska a napo-

hlas (obr. 3). Obrazmi sprievodu prechádzajúceho v nedeľu predpoludňím organizovane od Zámku na námestie bola inštrumentalizovaná ústredná téma, ktorá sa paralelne dopĺňala či rozvíjala ďalšími (30. výročie oslobodenia Československa Sovietskou armádou, 30 rokov socialistického budovania okresu Bratislava-vidiek a pod.). Všetky sa vopred dôsledne scenáristicky spracovali, až sa napokon pristúpilo k zabezpečeniu ich výtvarného stvárnenia a konkrétnej realizácie, ktorým sa poverili výrobné podniky, jednotné roľnícke družstvá, školy a záujmové organizácie v meste a v okrese.²⁹ Vyznenie jednotlivých programových prvkov, predovšetkým v politickej časti sprievodu, bolo kontrolované do najmenších detailov bez ponechania priestoru na akúkoľvek improvizáciu.

Súčasnou symbolickú správu, ktorú mal sviatok ako socialistický rituál tiež tlmočiť, bolo perfektné fungovanie a plynulosť priebehu. Praktický efekt organizačných opatrení – zmena organizácie dopravy v meste, dostatok odpadkových nádob či zaisťovanie komfortu a bezpečnosti oslavujúcich – nebol prvoradý, dôležitá bola jeho symbolika. Správa, že všetko na vinobraní (v meste, v štáte) dokonale funguje, sa pritom nevysielala iba od organizátorov smerom k občanom.³⁰ Účastníkmi, spolutvorcami a súčasne konzumentmi rituálu boli i pozvaní oficiálni hostia, v porovnaní s ktorými stáli organizátori – lokálna správa a politickí funkcionári – na nižšej úrovni. Koncentrácia na záväzný očakávaný charakter konania, ktorú takýto komplexný rituál vyžadoval od aktérov na jednotlivých úrovniach – od zahraničných hostí, najvyšších predstaviteľov štátu a vládnucej komunistickej strany, cez krajských, okresných a mestských funkcionárov, novinárov, umelcov a zabávačov až po samotných občanov – či už v role účinkujúcich alebo divákov, dosahovala mimoriadne vysokú mieru. Na účinnosti rituálu sa tak viac či menej vedome podieľali doslova všetci prítomní.

V mozaike symbolických rovín boli vinohradnícka tematika a funkcia spoločnej oslavy zberu úrody hrozna zatlačené na spodnú priečku. Zostávali síce prítomné ako formálny rámec a rovina symbolickej komunikácie s občanmi – usilovným „pracujúcim ľudom“ hodným verejnej úcty,³¹ jej stvárnenie v alegorickom sprievode, ktorý bol z hľadiska obsahu symbolických významov ťažiskom rituálu, sa však presunulo na úroveň „zábavy“. Príprave tzv. veselej časti sprievodu,³² ktorá popri historických ale-

kon Internacionála. Hostia na tribúne boli obdarovaní darčekomými košmi a začal sa alegorický sprievod, ktorý zabezpečoval odbor kultúry Okresného národného výboru Bratislava-vidiek (Obeľččkové slávnosti, s. 16).

29 Štyridsaťstránkový dokument s názvom Scenár alegorického sprievodu Malokarpatského vinobrania 1975 v Pezinku, ktoré sa konalo 21. a 22. septembra, schvaľovala okresná komisia už v júni. Podrobne, po obsahovej i realizačnej stránke, je v ňom rozpisaná podoba čela sprievodu a všetkých 37 obrazov, napr.: „21. obraz zvyrazňuje úspechy socialistického poľnohospodárstva v okrese.“ Použije sa naň poľnohospodárska technika „... podľa uváženia komisie Vinobrania“. Text na čelnej strane vozidla má byť: „Splníme a prekonáme úlohy vytýčené XI. zjazdom KSČ!“, po bokoch vozidla budú panely, na nich je potrebné „graficky vhodne znázorniť údaje: výroba zrnín v t, výroba hrozna v t, hektárové výnosy pšenica, raž, jačmeň, predaj zrnín v q, spotreba umelých hnojív na 1 ha- to všetko v porovnaní s rokmi 1960 a 1974.“ (Obeľččkové slávnosti, s. 13 – 15).

30 Napokon aj samotní obyvatelia mesta boli napr. v roku 1977 v miestnych novinách vyzývaní, aby sa na sviatok pripravili, „... či už úpravou svojho bydliska, okolia, ako i dôstojnou účasťou.“ (Tamtiež, s. 6).

31 „Toho roku už po devätnásty raz vzdávame hold pracujúcim rukám poľnohospodárov a vinohradníkov, ktoré sa pričínili o to, aby náš stôl bol stále bohatší a plnší. 19. Malokarpatské vinobranie v Pezinku, ktoré bude v dňoch 17. – 18. septembra 1977 sa ponesie v znamení osláv 60. výročia VOSR (vysvetlivka K. P.: skratka pre Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu, 1917), a bude veľkolepou prehliadkou dosiahnutých úspechov nášho poľnohospodárstva. ... Zdvihnime pri tejto príležitosti pohár nového vína, ako prejav vďaky prírode za dobrú úrodu a poľnohospodárom, vinohradníkom za statočnú prácu.“ (Tamtiež, s. 6).

32 Takto sa označovala druhá časť alegorického sprievodu na rokovaníach organizačných komisií (Obeľččkové slávnosti, s. 16).

góriách, vtipných scénkach, športe, folklóre, záujmovej činnosti a pod. prezentovala divákovi aj vinohradnícke zvyky, organizátori venovali len minimum pozornosti. Ponúkali ju na voľné spracovanie jednotlivým obciam okresu a jednotným roľníckym družstvám. Tie sa tu mohli prezentovať menej formálne. Na vyzdobených vozoch s konským záprahom alebo nákladných autách a traktoroch označených názvom konkrétneho družstva či obce ponúkali divákovi improvizované scénky z obe- račky a lisovania hrozna, zábav pod viechou, hostín a tancovačiek, ktoré oživovali oblečením v tradičnom odeve, hudbou a spevom, popíjaním vína, hostením sa miest- nymi špecialitami. Táto časť sprievodu, prezentujúca najmä lokálne reálie a znázor- ňujúca jasne dešifrovateľné obsahy, vyznievala napriek divadelnému rámcu tvorené- mu alegorickým sprievodom neformálne. Účinkujúci – obyvatelia okolitých dedín – vo svojich rolách voľne improvizovali, komunikovali s okolostojacími divákmi ges- tami, pozdravmi, braním do tanca priamo na ulici, nalievaním vína a burčiaku do na- stavených pohárov, rozdávaním jedla, strapcov hrozna a pod.

Opísané aspekty sprievodu, spolu s estrádami v letnom kine, ohňostrojom a tanco- vačkami pri hudbe dychoviek, priťahovali živú a spontánnu pozornosť návštevníkov. A to i napriek, alebo práve vďaka tomu, že popri iných jeho súčastiach, kontrolova- ných štátnou mocou a zaťažených symbolickým konaním, boli organizátormi presú- vané na nižšiu významovú priečku. Na základe analýzy je možné formulovať pozna- tok, že pretrvávajúce uvedené, čo do stupňa ritualizácie nevýrazných a ležérnych, a z hľadiska sociálnych funkcií praktických – zábavných a relaxačných – prvkov v štruktúre vinobrania, ovplyvňovalo v pozitívnom zmysle jeho obľubu u obyvateľov. Tak sprostredkované pôsobilo i na posilnenie jeho regionálne a lokálne identifikač- ných funkcií. Uvedený vzťah jasne argumentuje dispozície sviatku udržať si v pro- stredí svojho zrodu vysokú životnosť.

NECH SA HOSTIA BAVIA V POHOSTINNOM PEZINKU!

Po politickom prevrate v roku 1989, ktorý v skúmanom regióne o. i. predznamenal proces rozpadu jednotných roľníckych družstiev, návrat pôdy do súkromných rúk a po- stupnú obnovu súkromného vinohradníctva a obchodu s vínom, sa sviatok ani v proble- matických pomeroch postsocialistickej transformácie organizovať neprestal. Jeho prí- pravu zbavenú propagandistického politického obsahu prevzali samosprávy oboch miest a striedali sa v nej až do roku 2004, odkedy sa v Pezinku vinobranie koná každoročne.

Úpravou symbolickej váhy niektorých programových prvkov a zdanlivo protirečivými premenami v samotnom ich priebehu došlo po roku 1989 opäť k transformácii štruktúry vinobrania. Na jednej strane v programe pribudlo tradicionalizmu, sakrálneho sym- bolizmu a performatívnosti, na strane druhej, resp. súčasne sa v ňom otvorili možnosti na uplatnenie improvizácií a neformálneho správania zo strany účinkujúcich.

Nosná rituálna zložka programu vinobrania s dôrazom na odkazy k tisícročnej tradícii vinohradníctva, vinohradnícke zvyky a slávnú minulosť bohatých vinohrad- níckych slobodných kráľovských miest, ktorú v predchádzajúcej etape zatienovala manifestácia úspechov socializmu, sa po roku 1989 posilnila a rozpracovala do vý- pravnejšej podoby. V 90. rokoch 20. storočia, v čase krízy a úpadku vinohradníctva, opäť plnila funkciu pripomínania a vyzdvihovania pre súčasnosť motivujúcej nie- kdajšej slávy odvetvia. Historické scény, ktoré tieto obsahy symbolizovali, sa však už neobjavovali iba v sprievode, ale vymedzil sa im čas piatkového slávnostného otvore-

Obr. 4 Vinobranie v Pezinku 2005. Obrad slávnostného otvorenia vinobrania nazvaný Prvý dúšok odohrávajúci sa v piatok podvečer na tribúne pred Zámkom. Scénu čítania z kráľovských privilégií udelených mestu Pezínok v 17. storočí sledujú primátori Pezínka a Modry v slávnostných plášťoch. V pozadí členovia pezinského zastupiteľstva, starostovia susedných obcí i antický boh vína Bakchus so zeleným vencom na hlave. Foto: K. Popelková, archív autorky.

nia vinobrania (Prvý dúšok) a dobre viditeľný priestor tribúny pred Zámkom (obr. 4, obr. 5). Účasti na nej sa ujali predstavitelia lokálnej samosprávy, členovia mestského zastupiteľstva a ich hostia z miest a dedín regiónu, niekedy aj zo vzdialených partnerských miest Pezínka. Do programu vinobrania v tomto období pribudol celkom nový prvok nazvaný Požehnanie úrody, ktoré na tribúne vykonávajú kňazi.³³ Keďže štruktúra vynájdenej tradície z roku 1934 kresťanské obrady vôbec neobsahovala, došlo tým ku kvalitatívnemu pretvoreniu jej pôvodne sekulárnej mozaiky. Vinobranie sa tým rozšírilo o ideologický – náboženský prvok posilňujúci sakrálny symbolizmus festivitu ako celku (obr. 6).

Ako kontext oslavy vinohradníckej práce sa zo strany organizátorov na konci 20. storočia akcentovala podpora rozvoja súkromného vinohradníckeho podnikania a jednota vinohradníkov v presadzovaní legislatívy týkajúcej sa privatizácie, daňových a cenových otázok výroby a predaja vína. V rámci vinobrania boli bázou pre uplatnenie týchto ideí nielen slávnostné príhovory starostov, prezentácie v alegorickom sprievode či nepretržite organizované súťaže vín a ochutnávky v prostredí pezinského Zámku, ale i sprievodné odborné a zábavné podujatia. Otvorením možnosti pre predstaviteľov okolitých obcí a miest autenticky a bez cenzúry prezentovať v programe a alegorickom sprievode seba, kultúru, firmy a záujmové združenia svojich

33 Požehnanie úrody, rituál vykonávaný spoločne miestnym katolíckym i evanjelickým duchovným, býva na programe buď v prvý deň po slávnostnom otvorení alebo v posledný deň vinobrania pred či po skončení alegorického sprievodu. Odohráva sa na tribúne pred Zámkom alebo na hlavnej tribúne na pezinskom Radničnom námestí (Pozri napr. Vinobranie Pezínok 2001, Program vinobrania v Pezinku 2003, Program vinobrania – Pezínok 2005, Program vinobrania v Pezinku 2006 atď.).

Obr. 5 Vinobranie v Pezínku 2007. Sprievod na čele s viceprimátorom mesta Pezínok smerujúci po piatkovom slávnostnom otvorení vinobrania od Zámku do Mestskej vinotéky na obradné Otvorenie mestskej viechy. Foto: K. Popelková, archív autorky.

obcí, sa posilnila ideová rovina vyjadrujúca regionálnu spolupatričnosť ako bázu vnútroregionálnej spolupráce.

V procese demokratizácie rituálu zmizli z poprevratových vinobraní tribúny s čestnými politickými hosťami, ktorí ako reprezentanti vládnuceho režimu prednášali prejavy a z vyvýšeného chráneného miesta sledovali manifestáciu pracujúcich. Nahradili ich kvalitne ozvučené a osvetlené tribúny na najlepšie dostupných plochách v historickom centre Pezínka a niekoľko desiatok vyvolených divákov bolo vystriedaných diváckymi masami domácich obyvateľov a cudzích návštevníkov. Oveľa viac priestoru sa počas dní trvania sviatku súčasne vyčlenilo príležitostiam na výnimočné atraktívne zážitky a nerušenú zábavu všetkých skupín návštevníkov.³⁴ Sviatočný čas v meste tým získal dovtedy nepoznanú kvalitu neobmedzovaného prúdu masového konzumu doplneného viac či menej kultivovanou zábavou.

V etape od začiatku 90. rokov 20. storočia do súčasnosti sa okrem uvedených zmien začala v meste postupne stále výraznejšie presadzovať, a aj verejne deklarovať, podpora rozvoja vidieckej turistiky a cestovného ruchu opierajúca sa o vinohradníctvo ako jednu z kultúrne i ekonomicky nosných platforiem. Postupné ekonomické etablovanie sa súkromných vinohradníckych a vinárskych podnikov, ustálenie vlastníckych a užívateľských práv k vinohradníckej pôde ako legislatívnych podmienok rozvoja odvetvia prestali byť kľúčovým problémom mesta. Vinohradníci a vinári svoje marketingové a obchodné aktivity začali postupne presúvať na podnikateľské združenia alebo vlastné firmy a masívnu podporu samosprávy prestali požadovať.³⁵

34 Z prieskumu názorov návštevníkov vinobrania v roku 2010 vyplynulo, že napriek snahe organizátorov sviatujúci označujú za najväčší problém nedostatok miest na sedenie, málo odpadkových košov a miesta na parkovanie. Pozri Výsledky prieskumu spokojnosti návštevníkov Vinobrania 2010.

Obr. 6 Vinobranie v Pezinku 2007. Obrad Požehnanie vína na tribúne pred Zámkom v nedeľu pred začatím alegorického sprievodu. Vykonávajú ho spoločne katolícky kňaz a evanjelická farárka v prítomnosti viceprimátora Pezinka ako predstaviteľa mesta. Korunu z hrozna ozdobenú stuhami priniesli pezinští baníci v slávnostných uniformách. Foto: K. Popelková, archív autorky.

V tomto procese sa postupne z programu vinobrania vytratila medzi návštevníkmi obľúbená súťaž vín, ich výstava a verejná degustácia, ktoré sa vždy v sobotu konali na nádvorí Zámku.³⁶ Prezentačné ochutnávky vín jednotlivých či viacerých vinárov patrili k stabilným bodom programu sviatku od jeho počiatku v 30. rokoch. V období socialistických malokarpatských vinobraní tvorili každoročne pevný bod jeho programovej štruktúry a ich obľubu u návštevníkov po roku 1989 potvrdzovali stovky vystavovaných domácich i zahraničných vzoriek i skutočne masová účasť sviatkujúcich. Keď sa po roku 2003 verejné ochutnávky na vinobraniach v Pezinku začali na známom mieste organizovať pod značkou iba jedného vinárskeho podniku,³⁷ bol to začiatok celkového utlmenia regionálneho významu tohto prvku v hierarchii sviatku. V rámci tejto zmeny si niektoré z domácich firiem začali počas vinobrania pripravovať, avšak mimo mestom pripraveného programu, degustácie jednotlivito vo svojich prevádzkových priestoroch.

Pre mesto aj vinohradníkov tradícia sviatku ostala naďalej nosná. Jeho každoročné konanie lokálne aktívni vinohradnícki experti a vinohradnícke združenia neprestali využívať na artikulovanie vinohradníckej témy, a to tak úspechov, ako i závažných problémov. Robia tak prezentačnými akciami, odbornými podujatiami i publikovaním

35 Empirické dáta (*Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov. Výskumná správa. Zostavila Katarína Popelková. 2006. Archív autorky, 19 s.*) dokumentujú, že v skupine pezinských vinohradníckych podnikateľov potrebu kolektívnej opory, ktorú nachádzali dovtedy na pôde svojho profesného spolku založeného v roku 1995, ako i v deklarovanej aj faktickej podpore zo strany mesta, vystriedal koncom 90. rokov 20. storočia trend ich individuálnej emancipácie v podobe tvorby vlastnej podnikateľskej i obchodnej stratégie. Spoločné marketingové aktivity sa po vytvorení regionálneho Združenia Malokarpatská vínná cesta (1995) postupne presunuli na jeho pôdu (Popelková, 2007b: 74 an.).

36 Ochutnávka vín bola v roku 2010 v návštevníckej ankete označená 46,4% zúčastnených ako to, čo sa im na vinobraní najviac páči. Pozri Výsledky prieskumu spokojnosti návštevníkov Vinobrania 2010.

Obr. 7 Plagát zavesený v meste počas vinobrania v roku 2008. Rozšírenie rámca sviatku Pezinok využil na zorganizovanie 1. stretnutia slovenských banských miest a obcí. Odkázal sa na ďalší prvok svojej minulosti a úlohou zakladateľa novej baníckej tradície symbolicky vyjadril svoje súčasné významné postavenie medzi slovenskými mestami. Foto: K. Popelková, archív autorky.

svojich názorov v miestnom mesačníku práve v termíne konania vinobrania.³⁸ Vzhľadom na to, že od začiatku 21. storočia sa mesto Pezinok strategicky orientuje na rozvoj lokality ako strediska kultúry a cestovného ruchu, vínnej a gastronomickej turistiky, prispôsobilo tomu aj taktiku pri organizovaní vinobrania. V roku 2004 sa prestal Pezinok striedať s Modrou a začal vinobrania robiť každoročne.³⁹ Využil zabehnuté meno, značku i obľúbenosť sviatku a snaží sa na jeho platforme prilákať, pohostiť a zabaviť návštevníkov tak, aby sa sem radi vracali aj počas roka ([mo] 2004, Solga 2005, 2006) a mesto cez svoj sviatok zostávalo v povedomí potenciálnych turistov⁴⁰ (obr. 7, obr. 8). V privítacích príhovoroch sa navyše zdôrazňuje, že Pezinok je „srdcom malokarpatskej vinohradníckej oblasti“, „centrom malokarpatského regiónu“ či „hlavným mestom vinohradníctva a vinárstva na Slovensku“ ([mo] 2007; Solga 2006, 2008, 2009, 2013). Dvojročný rytmus niekdajších „malokarpatských“ vinobraní tiež nezostal pezinokskými aktérmi zabudnutý. Hoci pre návštevníkov sú všetky vinobrania rovnocenné, v rokoch,

37 Pozri Program vinobrania 2006 a 2007; Spoločnosť Vitis Pezinok je od roku 2003 hlavným sponzorom mesta Pezinok pri príprave vinobraní. Podrobnejšie pozri článok [...]: Generálny partner pri organizovaní vinobrania. In: *Pezinčan*, roč. 37, 2003, č. 9, Príloha: Pezinské vinobranie 2003, s. VI-VII.

38 Pozri napr. článok Hacač, J., Bejdáková, O.: Vinohrady alebo sídliská. In: *Pezinčan*, roč. 39, 2006, č. 9, s. 9.

39 „Po obaračkových slávnostiach v Rači a Modre prichádza na rad naše Vinobranie. Tentokrát už po roku, trochu v napätí, ako to dopadne, ako túto zmenu prijmu občania mesta, ale aj tradiční návštevníci. Jedno je isté, organizátori aj tentoraz urobili všetko preto, aby sa ľudia v našom meste dobre cítili, aby sa bolo kde zabávať [...]“ (mo 2004). Organizátorské partnerstvo miest, ktoré trvalo od roku 1958,

Obr. 8 Vinobranie v Pezinku 2005. Plagát so zoznamom sponzorov vinobrania umiestnený pri tribúne pred Zámkom. Takáto prezentácia podporovateľov sviatku býva každoročne počas jeho konania súčasťou verejného priestoru mesta. Foto: K. Popelková, archív autorky.

v ktorých by štafeta mala padnúť na okresné mesto Pezinok, sa domáci organizátori dôraznejšie obracajú na okolité obce s výzvou na ich účasť v sprievode a programe argumentujúc regionálnym významom práve konkrétneho ročníka vinobrania.⁴¹

Vinohradnícku tému vedenie mesta neodvrhlo, naopak, stále ju artikuluje, resp. pružne instrumentalizuje pre svoje rozvojové ciele i ako politický nástroj – rámec na nastoľovanie a riešenie širších problémov, napr. likvidovania viničných plôch v regióne na úkor developerkej stavebnej činnosti.⁴² Faktom je z jeho strany viac či menej sym-

sa v roku 2005 tematizovalo v podobe obradného odovzdania štafety vinobrania medzi primátormi oboch miest v rámci programu na tribúne pred Zámkom. Odtedy modranskí primátori obvykle prijímajú pozvanie Pezinka na účasť v piatkovom otváracom rituáli alebo v nedeľnom alegorickom sprievode.

40 Podľa prieskumu uskutočneného Mestom Pezinok na vinobraní v roku 2010 viac než 55% hostí navštívilo vinobranie už viac ako 5 razy. 62,3% návštevníkov tvoria ľudia, ktorí nie sú z Pezinka a najviac, až 48,3%, ich prichádza z Bratislavského kraja. 62,9 % návštevníkov mesta sa tu neubytuje, ich návštevy sú jednodňové. Program vinobrania pozná 59,2% návštevníkov. Pozri Výsledky prieskumu spokojnosti návštevníkov Vinobrania 2010.

41 „Oslovíme starostov, som zvedavý, ktorí starostovia pošlú svojich, kto nepošle, prosím, ... Modra je s termínom pred nami, ale my sme tento rok hlavní, my musíme zohnať do spievodu čo najviac, aj s ukážkami [...]“ (Zasadnutie Komisie vinobrania 2013 – záznam zo zúčastneného pozorovania. Obe- račkové slávnosti, s. 22 a n.).

42 „... Som presvedčený, že je najvyšší čas hovoriť aj kriticky o situácii v našom vinohradníctve, ktoré je na okraji záujmu profesionálnych združení, samospráv i štátu. Jediný, žiaľ! negatívny, je zo strany developerov, ktorí by chceli všetky vinohrady zabetónovať, „zasietiť“ a pokryť stavbami. Je preto našou úlohou ale aj povinnosťou im v tom zabrániť a nedopustiť navždy zničiť to, čo naši predkovia budovali viac ako

bolické a viac či menej ritualizované⁴³ nepretržité artikulovanie stáročnej vinohradníckej črty mesta a práv prislúchajúcich jeho samospráve v riadení tohto odvetvia. Či už v programe na sviatočných tribúnach, v sprievodoch alebo na stránkach novín a propagačných materiálov ostávajú vinohradníctvo a víno nemenným tematickým zastrením množstva diverzifikovaných súčastí sviatku a sprievodných podujatí.

Hoci dnes už mesto nie je reálne hovorcom svojich vinohradníckych podnikateľov, neprestáva sa prostredníctvom symbolickej praxe usilovať o prezentovanie svojho vplyvu. Na začiatku 21. storočia, v roku 2001, využilo vedenie Pezinka pružnosť štruktúry sviatku a v zmysle postupu využitia minulosti pre akcentovanie súčasných potrieb zaradilo do programovej mozaiky prvého dňa vinobrania celkom nový bod – slávnostné otvorenie mestskej vechy. Pripomenutím starého privilégia mesta na výčap vlastného vína⁴⁴ došlo opäť k instrumentalizácii historickej látky na súčasné ciele: zo záujmu mesta vznikol počas vinobrania nový priestor na organizovanie ochutnávky regionálnych malokarpatských vín – hoci aj v menšom rozsahu a v komornom prostredí Mestskej vinotéky. Tým symbolicky vyjadrilo záujem o odvetvie i tradičnú podobu sviatku súčasne.⁴⁵ Vinobranie tým svoju štruktúru zásadne neporušilo, v záujme naplnenia novej funkcie sviatku sa, podobne ako vo viacerých predchádzajúcich prípadoch, v danom rámci mozaika pretvorila a korigoval sa dôraz kladený aktermi na jej jednotlivé časti.

ZÁVER

Analýza empirického materiálu na prípade Pezinka ukázala priblížením vybraných aspektov vinobrania, že takmer osemdesiat rokov starý mestský sviatok, ktorý vznikol ako umelá kompozícia rozličných odkazov na minulosť a niekoľkých pracovných zvykov, je pre spoločnosť 21. storočia relevantným nástrojom sociálnej komunikácie. Množstvo funkcií, či už sú pre sviatkujúcich zjavné alebo maskované rituálnou praxou, podlieha transformáciám v čase i priestore. V Pezinku, ktorý z etnologického pohľadu sledujem ako vinohradnícke mesto, teda spoločnosť, ktorej kultúru určuje historicky rozvíjaná úzka prepojenosť ekonomiky spojenej s pestovaním hrozna, vý-

tisícročí. Preto som presvedčený, že aj Vinobranie je príležitosťou hovoriť o ochrane vinohradov, o ich význame ekonomickom, prírodnom, historickom, krajinotvornom a turistickom.“ (Solga, 2013: 1).

43 Ako zjavne rituálne správanie možno sledovať prejavy na tribúne, a to nielen časti dramatizovaného a kostýmami doplneného celku nazvaného Prvý dúšok – čítanie privilégii z tribúny, primátorovo odovzdávanie kľúča od mesta postave boha Bakcha, vzájomné odovzdávanie kľúčov medzi primátormi susedných miest – ako každoročne sa striedajúcich organizátorov slávnosti. Ide o priame repliky resp. pokusy o napodobenie historických textov – odkazy na slávnú vinohradnícku minulosť a rozsiahle právomoci správcom mesta. Obradnosťou sa vyvoláva dojem, akoby poslanci či primátor mesta reálne i dnes povoľovali začať s oberačkami, ovplyvňovali ceny vína a pod. Za ritualizované konanie možno označiť príhovory primátora v miestnych novinách, v ktorých sa tematizovaním oslavy práce a zodpovednosti v nadväzovaní na bohatú minulosť vinohradníctva sleduje cieľ rozvíjať turistický ruch, lákať do mesta návštevníkov, prezentovať víno ako obchodný produkt a napokon i budovať obraz mesta ako centra regiónu.

44 V zmysle privilégia z 31. marca 1615, ktoré vydal uhorský kráľ Matej II., Pezínok dosiahol úplnú samosprávu a definitívne sa odlúčil od pezínskeho panstva. Listina obsahuje o. i. aj skupinu výsad v oblasti vinohradníctva, špeciálne sa v nej uvádzajú pravidlá a práva mesta na predaj vína: „Vino sa smie predávať pod vechou i voľne len za cenu určenú mestským magistrátom. Keď je vyložená mestská vecha, vtedy nesmú predávať víno mešťania (body 18, 19, 20). ... Mešťania môžu voľne predávať víno v obvode mestečka, pričom má pri čapovaní prednostné právo kráľ (t.j. kráľovský zmocnenec) vo svojej krušičovskej kúrii. Kráľovi alebo jeho zástupcom musí mestečko kedykoľvek predať 100 urien vína za osobitnú cenu. Zato sa predaj v kráľovskej vinárni zastaví v čase, keď sa vyloží mestská vecha (body 9, 10, 11).“ (Dubovský, Žudel, 1982: 29).

45 Okrem programov vinobrania od roku 2001 pozri tiež: História vinotéky.

robou a obchodom s vínom s lokálnymi sociálnymi vzťahmi, možno v súčasnosti sledovať ďalšie organické prispôsobenie a pokračujúce využívanie mestského sviatku. Predstavuje priestor na realizovanie potrieb celého radu sociálnych aktérov a médium na komunikovanie pre život mesta dôležitých správ. Ako ukázala analýza, prvky štruktúry sviatku nie sú rigidné a vysokú dynamiku vykazujú vďaka tesnému prepojeniu na sociálnu štruktúru. Vinobranie ostávajú pôvodné funkcie čerpajúce z minulosti, ktorých dočasné utlmenie resp. zvýraznenie a atraktívne rozpracovanie môže jazykom symbolov osloviť široký okruh konzumentov. Súčasne vďaka svojim ideologicky modelovateľným komponentom je to sviatok schopný absorbovať nové prvky a byť nástrojom na plnenie aktuálnych cieľov.

LITERATÚRA

- Bell, C. (2009). *Ritual: perspectives and dimensions*. Oxford: University Press.
- Buzássyová, K. (1993). Kontaktné varianty a synonymá v slovenčine a češtine. In *Jazykovedný časopis*, 44(2), 92 – 107.
- Dubovský, J., Žudel, J. (Eds.) (1982). *Dejiny Pezinka*. Bratislava: Obzor.
- Hobsbawm, E. (1983). Introduction: Inventing traditions. In: E. Hobsbawm, T. Ranger: *The Invention of Tradition*. Cambridge, s. 1 – 14.
- Kahounová, E. (1967). Spoločensko-ekonomické podmienky vývinu vinohradníctva na západnom a strednom Slovensku. In *Slovenský národopis*, 15(4), 503 – 554.
- Kahounová, E. (1970). Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru vinohradníkov. In *Slovenský národopis*, 18(4), 595 – 626.
- Kahounová, E. (1975). Malokarpatské ošeračky – nová verzia tradičných slávností. In *Slovenský národopis*, 23(4), 566 – 580.
- Kahounová-Drábiková, E. (1978). Oslavy ošeračiek kedysi a dnes. In *Sloboda*, 33, č. 40, s. 5.
- [mo] (2004). Vitajte na peziňskom Vinobraní. In *Pezinčan*, roč. 37, 2004, č. 9, s. 1.
- [mo] (2007). Vinobranie v Pezinku. In *Pezinčan*, roč. 40, 2007, č. 9, s. 1.
- Popelková, K. (2005). Vinohradníctvo, vinohradníci a turizmus (obchodné záujmy podnikateľov jedného odvetvia ako nosná rovina regionálneho rozvoja). In *Etnologické rozpravy*, 12(2), 112 – 120.
- Popelková, K. (2006). Samostatní vinohradníci a ich pozícia v spoločenstve mesta Modra v súčasnosti. In: L. Falán, J. Štrbavá (Eds.), *Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov: Regionálna diferenciácia Slovenska v podkladových štúdiách* [CD]. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 588 – 597.
- Popelková, K. (2007a). Vinohradnícky spolok: Profesijské združenie či rámec podnikania? In: Z. Beňušková, O. Danglová (Eds.), *Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku*. Bratislava: Zing Print, s. 161 – 182.
- Popelková, K. (2007b). Vinohradníci a vinohradníctvo v mestách pod Malými Karpatmi. In: O. Danglová, J. Zajonc (Eds.), *Mestá a dediny pod Malými Karpatmi. Etnologické štúdie*, Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 45 – 81.
- Popelková, K. (2012). Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku? (poznámky k možnostiam etnologického výskumu). In *Ethnologia Actualis Slovaca*, 10(2), 8 – 29.
- Popelková, K., Vlasáková, B. (2009). Svätý Jur v 20. storočí. In: J. Turcsány a kol.: *Svätý Jur 1209-2009. Dejiny písané vínom*. Vydalo mesto Svätý Jur, s. 163 – 205.
- Popelková, K., Zajonc, J. (2013). Súčasné sviatky v historickom baníckom meste: symbolické aktivity v etnologickej perspektíve. In: *Vivat akadémia Banská Štiavnica: zborník z konferencie konanej pri príležitosti 250. výročia založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici*. In: Z. Denková, M. Kamenický (Eds.), Blok IV. Banícke symboly – História a ikonografia. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, s. 270 – 282.
- Roth, K. (2008). Alltag und Festtag im sozialistischen und postsozialistischen Osteuropa. In: *Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa*. Studien zur sozialistischen und

postsozialistischen Festkultur. In: K. Roth (Ed.), *Freiburger sozialanthropologische Studien*, Band 21. Wien – Zürich: LIT Verlag, 2008, s. 11 – 30.

Sandtner, P. (2009). Prvé vinobrania v Pezinku. In *Pezinčan*, roč. 42, september 2009, s. 15.

Solga, O. (2003). Vitajte na peziňskom Vinobraní. In: *Pezinčan*, roč. 37, 2003, č. 9, Príloha: Peziňské vinobranie 2003, s. 1.

Solga, Oliver (2005): Vitajte! In *Pezinčan*, roč. 38, 2005, č. 9, s. 1.

Solga, O. (2006). Vitajte na peziňskom Vinobraní. In: *Pezinčan*, roč. 39, 2006, č. 9, s. 1.

Solga, O. (2008). Vitajte na obaračkových slávnostiach. In: *Pezinčan*, roč. 41, 2008, č. 9, s. 1.

Solga, O. (2009). Vitajte na obaračkových slávnostiach. In: *Pezinčan*, roč. 42, 2009, č. 9, s. 1.

Solga, O. (2013). Vážení priatelia, milí návštevníci Vinobrania 2013. In: *Pezinčan*, roč. 46, september 2013, s. 1.

Vinobranie Pezinok 2001: Program Vinobrania 21. – 23. septembra (2001). [Propagačný materiál].

Program Vinobrania – Pezinok 2005 (2005). [Propagačný materiál].

Program Vinobrania – Pezinok 2007 (2007). [Propagačný materiál].

Žudel, J., Dubovský, J. a kol. (2006). *Dejiny Modry*. Mesto Modra, Mestský úrad Modra.

[...] (2003): Program vinobrania v Pezinku. In: *Pezinčan*, roč. 37, 2003, č. 9, Príloha: Peziňské vinobranie 2003, s. VI-VII.

[...] (2006): Program Vinobrania v Pezinku. In: *Pezinčan*, roč. 39, 2006, č. 9, Príloha: Peziňské vinobranie 2003, s. 12-13.

[...] (2013): Program Vinobrania 2013. In *Pezinčan*, roč. 46, september 2013, s. 6 – 7.

Elektronické zdroje:

História vinotéky. [on line.] [cit. 6. 6. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.vinoteka-pezinok.sk/O_nas.html>.

Pezinok – kultúrne centrum regiónu. In *Euro-reportplus*, október 2006, s. 46-47. [on line.] [cit. 19. 10. 2007]. Dostupné na internete: <<http://euroreportplus.sk/pdf/200610.pdf>>.

Výsledky prieskumu spokojnosti návštevníkov Vinobrania 2010. [on line.] [cit. 11. 11. 2010]. Dostupné na internete: <<http://www.pezinok.sk/?yggid629&id=2799>>.

Vinobranie. [on line.] [cit. 11. 11. 2010]. Dostupné na internete: <<http://www.pezinok.sk/?yggid=389>>.

Nepublikované pramene:

Obaračkové slávnosti (vinobranie) v malokarpatských mestách Modra, Pezinok, Sv. Jur (20. – 21. stor.). Výskumná správa projektu VEGA 2/0069/11. Zostavila Katarína Popelková. 2013. Archív textov Ústavu etnológie SAV, inv. č. 1467. 45 s.

Vinobranie v Pezinku, 16. – 18. 9. 2005. Terénny denník. Zostavila Katarína Popelková. 2005. Archív autorky. 5 s.

Združenie peziňských vinohradníkov a vinárov. Výskumná správa. Zostavila Katarína Popelková. 2006. Archív autorky. 19 s.

Vinobranie 1934. [čiernobiely neozvučený filmový dokument, dĺžka 5,58 min.] Malokarpatské múzeum v Pezinku, fond Nosiče CD a DVD, inv. č. 1/2013.

Vinobranie Pezinok: História a súčasnosť. Pre Mesto Pezinok vyrobila © TV Pezinok, s. r. o., 2013. [filmový dokument, dĺžka 27,32 min.]. Malokarpatské múzeum v Pezinku, fond Nosiče CD a DVD.

O AUTORKE

KATARÍNA POPELKOVÁ (*1965) – etnologička, vedecká pracovníčka Ústavu etnológie SAV v Bratislave. Jej bádateľský záujem sa v poslednej dobe sústreďuje na štúdium spoločnosti Slovenska prostredníctvom etnografického skúmania podôb a funkcií sviatkov. Venuje sa predovšetkým mestským sviatkom a sviatkovému zákonodarstvu v Slovenskej republike z hľadiska úloh, ktoré sviatky plnia ako politický nástroj. Ďalšími jej odbornými témami sú transformačné procesy v postsocialistickom mestskom vinohradníctve, kultúrne a ekonomické aspekty regionálneho rozvoja, problematika etnických stereotypov, dejín etnológie a urbánneho štúdia v etnológii.